

Зоран Ранковић
Универзитет у Београду – Православни богословски факултет

СТАЈАЊЕ ИЗМЕЂУ ИСТОКА И ЗАПАДА: ДЕЛО СВЕТЕ БРАЋЕ ЂИРИЛА И МЕТОДИЈА

Света солунска Браћа, Равноапостолни Ђирило и Методије, у историји културе и духовности Словена заузимају почасно место. Проучаваоци наслеђа Свете Браће наглашавају значај њиховог просветитељског рада за укључивање словенског света у актуелни контекст Византије и Европе у целини, вредност увођења у богослужење Цркве матерњег језика пастве, величину подухвата превођења Библије и сакралних текстова на старословенски језик, смелост у постављању темеља словенске народне Цркве.

Старији брат Методије, рођен око 815. године, најпре је био високи државни чиновник, управник „словенске кнежевине“ – области настањене Словенима у долини реке Струме, где је добро научио словенски језик. Међутим, оставио је световни живот и отишао у Витинију, око 840. године, источно од Мраморног мора, и на Олимпу, монашкој држави у овој покрајини, у манастиру Полихроно, примио монашки чин, а касније је постао и игуман.

Константин се родио 826. или 827. г. као седмо и најмлађе дете Лава – војног заповедника Солуна – и Марије. Дечачке године у Солуну провео је у учењу. Дуге часове проводио је са књигама св. Григорија Богослова, једног од најблиставјих представника ранохришћанског богословља, који је оставио трагове у Константиновом животу и мишљењу. Како је показао изузетну даровитост за науку, царица Теодора га је довела у Цариград, где је заједно са будућим царем Михаилом студирао код најбољих професора и научника онога времена У каквом су се тада спрегу налазиле хеленске и хришћанска наука на цариградском универзитету, симболично нам казује, како читамо у његовом житију, Константинова дефиниција философије: „Разумевање Божијих и људских ствари, колико се може човек приближити Богу, те учи човека да делима буде слика и прилика Онога који га је створио“. По завршетку студија најпре је постављен за хартофилакса (библиотекара и архивара) Цариградске патријаршије, али је убрзо – пошто се краће време повукао у један манастир на Босфору – позван да на Великој школи у Цариграду предаје философију (отуда му надимак „Философ“). Као учени философ, Константин је по царевој жељи ступао у јавни, духовни и политички живот византијске царевине. Своје знање унео је у борбу против последњих пламсаја оживљеног иконоборачког покрета, у којој је исказао следовање исправном учењу Цркве.

Пре Моравске, Константин је учествовао у два мисијама, у којима се испољила његова полемичка вештина: *аранској* и *хазарској мисији*. Константиново учешће у њима сведочи о његовој богословској ерудицији и познавању Светога Писма и Предања. Прва Константинова мисија догодила се око 851. године када је боравио на двору арапског калифа у Самари на реци Тигру у Малој Азији. Том приликом успешно је водио верске диспуте са мухамеданцима, током којих је, као носилац византијско-хришћанске културе, указао на паганске елементе њихова веровања, на разлику између Мухамедовог учења и Христовог Јеванђеља – ту је показао и своје познавање Корана – и осветлио веру у Свету Тројицу.

Наредна мисија поверена Константину, заједно са Методијем, водила га је око 860. године *Хазарима*, туранским народима, чија се држава моћно држала од полуострва Крима до Урала и Каспијског мора, где су дошле до изражаја Константинове многостране способности. Хазарски каган је тражио представнике све три монотеистичке вере да му изнесу њихове предности, да би одлучио у коју ће од њих превести свој народ. На путу Хазарима, мисија се задржала у граду Херсону, па је ту Константин проучио самарјски дијалект и писмо, „*преведе осам делова граматике*“; нашао је ту јеванђеље и псалтир на готском („*писане руским писмом*“) и научио тај језик; најзад – ту је пронашао мошти Светог Климента, римског папе из I века, које ће одатле носити са собом све до доласка у Рим. У разговорима са мухамеданцима Константин је указао на узвишеност хришћанског морала, док је у диспутима са Јеврејима, позивајући се на Свето Писмо, указао на универзалност Божијег спасења човека. А хазарски каган је, одбацивши паганске обичаје, написао византијском цару: „*Ти си нам послао, господару, таква човека који нам је објаснио светлост хришћанске вере и речју и делом, и уверио ме да је то права вера и заповедисмо људима да се добровољно крсте у нади да ћемо и ми то исто достићи*“

После успеле мисије, Браћа се враћају у Цариград 861. године. Константин се враћа философским наукама, живећи при цркви Светих Апостола. Методије опет одлази на Олимп и као игуман се стара о манастиру Полихроно.

Браћа нису дуго остала у тихости са својим мислима и књигама. Према казивању Житија Ђириловог – а то је могло бити 862. или 863. године – великоморавски кнез Растислав упутио је посланство византијском цару Михаилу III са, како читамо у Житију Ђириловом, следећом поруком: „*Наши су се људи одрекли паганства и придржавају се хришћанског закона, али ми немамо таквога учитеља који би нам на нашем језику праву хришћанску веру објаснио да би и друге земље видећи то нас следиле. За то пошаљи нам, господару, таквог епископа и учитеља. Јер од вас полазе увек на све стране добри закони*“.

У Цариграду је понуда кнеза Растислава добро примљена и још боље схваћена: у Моравску није упућен „епископ“ – како се моли у поруци – него је одлучено да се пошаље једна верско-културна мисија нарочитог типа и метода рада. На чело ове мисије постављена су браћа Константин Филозоф и игуман Методије. Према Житију Методијевог, цар Михајло је овај избор образложио следећим речима: „*Јер обојица сте Солуњани, а Солуњани сви чисто говоре словенски*“.

Пре поласка мисије на пут у Моравску – Константин је заједно са Методијем и другим сарадницима саставио азбуку за словенски језик и превео богослужбено јеванђеље.

У Житију Ђириловом читамо о томе: „*Философ онда отиде и по свом старом начину ода се молитви заједно са својим сарадницима и ускоро му се јави Бог, који увек послуша молитву слугу својих. И тада састави слова и поче писати јеванђељску беседу: „У почетку беше Реч, и Реч беше у Бога, и Бог беше Реч“ и остало. Цар се томе обрадовао и заједно са својим саветницима прославио је Бога, те пошаље њега са многим даровима, написавиши Растиславу ову посланицу: „Бог, који хоће да свако дође до спознаје истине и да се подигне на веће достојанство, видевши твоју веру и подвиг, учинио је и сада у наше доба откривши слова за ваш језик, што није било давано него само у првобитно доба, да се и ви придружите великим народима који славе Бога на својем језику. И ето послали смо теби онога коме се Бог јавио, мужа честита и благоверна, веома учена и философа*“.

Словенско наречје из солунских и македонских крајева постало је основ првог словенског књижевног језика, у савременој науци познатог под називом *старословенски језик*. Пошто су словенски народи у то време говорили релативно истим језиком, старословенски језик је постао *трећи међународни језик Европе*. Глагољица – прво словенско писмо, створено 863. године, слика је Константиновог наукољубља и даровитости. Грчки курзив, његово матерње писмо, као и писмена других народа (јеврејска, коптска, самарићанска, јерменска), која је налазио у књигама или упознавао на путовањима, дали су коначни облик глагољици. Пошто је свим словенским гласовима изнашао знакове, те тако створио фонетско писмо – творац прве словенске азбуке осмислио је и 14 посебних словенских слова – Константин је почео да преводи прве речи Апраксног Јеванђеља: *Искони бе слово и слово бе у Бога и Бог бе слово*. Та реченица, написана глагољицом, била је прва реченица написана на словенском језику словенским писмом.

Опремљени тако словенском азбуком и преведеним најнужнијим књигама на словенски језик, Константин и Методије и њихови ученици кренули су у Велику Моравску. Додељени су им одабрани ученици да их науче словенској писмености и припреме за свештенике. Поред тога, радили су на увођењу словенског богослужења и организовању националне Цркве, а такође наставили с преводом библијских и других црквених књига. Просвећивање неписмених верника у хришћанској вери најделотворније се остварује кроз богослужење и проповед на њима разумљивом језику.

Већ од првих дана овај и овакав рад Браће наишао је на отворено непријатељство латинско-немачког свештенства, које их је формално оптужило за јерес, јер је у то време, нарочито у Западној цркви, владало мишљење да су у сакралној употреби допуштена само три језика: хебрејски, грчки и латински.

После четрдесет месеци боравка и рада у Моравској – вероватно ради рукоположења ученика за свештенике – Браћа су кренула из Моравске. Остало је неразјашњено питање да ли су намеравали да оду у Цариград или Рим. Понели су са собом и њивот са моштима Светога Климента, које су пронашли на острву крај Херсона. Дошли су у суседну

Панонију кнезу Коцељу, и неколико месеци провели су на његовом двору крај Блатног језера.

Папа Никола I шаље 867. године позив Константину и Методију да посете Рим. Браћа су овај позив примила у Венецији, где су издржала оштру расправу са латинским тријезичницима (пилатовцима) који су се противили словенској литургији и на Константина навалили – како читамо у Житију Ђириловом – *као врानе на сокола*. Он уз велику речитост брани своје убеђење да су пред Богом сви језици једнако вредни и прихватљиви: *„Не пада ли киша од Бога на све подједнако? Или сунце не сија такође за све? Зар не удишемо ваздух сви једнако? Како се, дакле, не стидите да признате само три језика, а за све друге народе и племена хоћете да буду слепи и глухи?“* Борба са тријезичницима може се назвати стајањем између Истока и Запада, јер се Константин уздигао изнад конзервативних схватања и тенденција, или, црквеним језиком говорећи, као есхатолошки опредељени, Свети Ђирило и Методије искорачили су из свога историјског времена и простора.

Леп пријем Браће и њихових ученика у Риму описује нам Житије Ђирилово следећим речима: *„...сам апостолски намесник Хадријан изађе њему у сусрет са свима грађанима носећи свеће ... Папа, пошто је примио књиге словенске, освети их ... и певаше над њима свету литургију...“*.

Ту се – у Риму – Константин у зиму 868. године разболео, па је ступио у грчки манастир, примио монашки образ и име Ђирило. На самртној постељи Свети Ђирило је молио брата да непусти искушењу да се врати у свој манастир у Малој Азији, већ да настави с радом међу Словенима. Методије је остао веран овој братовљевој последњој жељи. Свети Ђирило уснуо је у Господу 14. фебруара 869. године, у 42. години живота и свечано је сахрањен у старој базилици Светога Климента.

После Ђириловог упокојења Методије исте године одлази у Панонију, пошто је претходно од папе Хадријана II добио пуну подршку за рад међу словенским народима. Поред тога – идуће, 870. године – Методије је постављен за панонско-сремског архиепископа, са средиштем у Сирмијуму.

Методије није могао дуго у миру да води словенску Цркву. Његово наименовање је наишло на жесток отпор германских епископа подржаваних новим великоморавским кнезом Сватоплуком. У лето или у јесен 870. године Методије је из Паноније отишао у Моравску. Германски епископи су га на превару извели пред свој суд на сабору одржаном, вероватно, у Регенсбургу, оптуживши га као узурпатора епископских права и осудили га на тамновање. Тек на директну интервенцију новог папе Јована VIII Методије је 873. ослобођен тамнице. Тако се, најзад – 874. године – враћа у Моравску где је наставио рад на подизању словенске Цркве у Средњој Европи.

И однос Рима према употреби словенског језика у црквеном богослужењу често се мењао. Папа Јован VIII, иако је ставио привремену забрану на словенску литургију, и даље је подржавао Методија. Када га је папа позвао у Рим, Методије је успешно изложио и оправдао свој рад, а папа је својом посланицом из 880. године потврдио словенско богослужење и Методијева права.

Методије је после скоро две деценије – 882. године – путовао и у Цариград. Цар Василије I и патријарх Фотије примили су га са почастима и похвалили његово учење. У Цариграду је оставио два своја ученика, свештеника и ђакона, и црквене књиге преведене са грчког на словенски.

После повратка у Моравску, Методије је остатак живота посветио преводу. Света Браћа су нову словенску Цркву опремили преводима на народни језик свих главних црквених служби и Светога Писма, и преводима и адаптацијама византијских правних текстова, и црквених и световних.

Изморен од труда и мучења, Методије је уснуо у Господу у 70. години живота, 6. априла 885. године, окружен својим ученицима. После обављене службе на латинском, грчком и словенском језику, његови ученици га уз почасти сахранише у саборној цркви.

После Методијевог упокојења у Моравској су настали тешки дани за словенско богослужење и словенску писменост: папа Стефан V не потврђује Горазда за Методијевог наследника, већ на место моравско-панонског архиепископа именује немачког епископа Вихинга, Методијевог најљућег непријатеља. Уз то, папа забрањује словенско богослужење. Вихинг и немачка партија уз сагласност Сватоплукову сада се немилосрдно и безобзирно разрачунавају са ученицима Ђирила и Методија: затварају их у тамнице, дивљачки злостављају, протерују из земље, а неке чак продају у робље.

Међутим, велико и праведно дело солунске Браће просветитеља и Равноапостолних Ђирила и Методија није могла уништити брутална физичка сила: прогнани из Моравске, њихови многи ученици, знани и незнани, пренели су, и даље развили, идеју и праксу словенске писмености у другим крајевима и земљама словенског света.

Стара словенска реч забележена писменима, навестила је исконско братство словенских народа и духовно их је зближила. Најстарији словенски језик означава и прве почетке препорода свих Словена. Радам Ђирила и Методија посведочене су моћи духовног изражавања новим језиком и постављене су основе књижевности Јужних и Источних Словена. Исказујући се само на своме језику, Словени су остали слободни и независни, у широким пределима сазнања и тражења. Жив и творачки књижевни језик увео је словенске народе у заједницу светске културе и књижевности.

Ђирило-Методијевска традиција, која има исходиште у словенској просветитељској мисији Свете Браће, одредила је место Словена у хришћанској заједници. Оно је било засновано на уверењу да језик који се користи као средство у Литургији постаје самим тим свети језик, а да је народ који говори тим језиком подигнут на положај

народа посвећеног Богу. За Бога су сви језици једнаки, а кроз човеков матерњи језик Бог долази у најтежни однос са човековом душом. Према томе, сваки хришћански народ који има сопствени литургијски језик и културу има уједно и пуноправно место међу члановима свеопште породице хришћанских народа. Ова мисао је речито исказана у Прологу Јеванђеља који једни приписују самом Константину – Тирилу, а други Константину Преславском: „*Слушај васцели словенски народе! Слушај реч, јер она долази од Бога, реч која храни људске душе, реч која јача срце и ум, реч која припрема све људе да упознају Бога!*“

Темељ мисије Светих Кирила и Методија јесте *уцрковљење* читавог једног народа – словенског. Наиме, стварање богослужења на народном језику значи укључити један народ у Цркву, омогућити му да јој се приопшти, да партиципира, да се причешћује у заједници Тела Христовог, са свима осталим народима, на свој живи, лични, непоновљиви начин. То заиста значи афирмисање, потврђивање непоновљивог идентитета сваког народа и сваког човека. Борба за народни језик у Литургији означава да се дотични народ и сваки човек у њему оспособљава да приноси Богу словесну службу, а то значи – да свим својим бићем учествује у благодати Благих Вести, Јеванђеља, или, литургијским речима речено, у даровима Духа Светога, који су разноврсни и непоновљиви, али који дарују човеку живот вечни. А то значи да су се Света Браћа борила за народни језик у богослужењу преваходно из *литургијских* разлога.

Свети Кирило и Методије својим мисијама, културним делима и великим угледом спајају Исток и Запад европског континента, те су 31. децембра 1980. године проглашени заштитницима Европе. Стога Кирило-Методијевска традиција треба да буде у служби хришћанског јединства, које је у њихово време већ било угрожено али ипак постојало, као и да буде подстрек за враћање на заједничке духовне корене.